

Taide purkaa ihmistieteiden rakentamaa rajaa

Sosiologin katse eläintä esittävään taiteeseen

Salla Tuomivaara

doi.org/10.23995/tht.119476

Tapamme ymmärtää ihmistä ja yhteiskuntaa ovat pitkään perustuneet ihmisen ja eläimen väliseen dualismiin, huolimatta siitä, että luonnontieteellisen ymmärryksen kasvun myötä näkemys ihmisen kuulumisesta eläinkuntaan on hyväksytty. Yhteiskuntatieteillä ja erityisesti sosiologialla on ollut keskeinen rooli sen kertomuksen tuottamisessa, jossa ihmisen ja muiden eläinten välille yhä rakennetaan laadullinen ero. Voiko-tutkimushanke asetti tieteentekijöistä ja taiteilijoista koostuvan ryhmän tarkastelemaan eläinten kertomisen tapoja. Tässä artikkelissa analysoidaan, miten Outimaija Hakalan, Matilda Aaltosen ja Pipsa Longan tekemä taide haastaa perinteisiä, erityisesti sosiologian piirissä tuotettuja käsityksiä ihmisen ja muiden eläinten välisestä erosta ja erillisyydestä. Artikkelissa tarkastellaan sitä, miten nämä tanssi-, teatteri- ja kuvataiteen muodot ovat astuneet ihmisen ja eläimen välille rakennetun dualistisen rajan yli ja pyrkineet lähestymään toislajisten eläinten kokemusmaailmoja ja näitä eläimiä merkityksellisinä toimijoina.

*Avainsanat: eläimen kertominen, ihminen–eläin-dualismi, ihmiskeskeisyys, sosiologia, sosi-
aalitieteiden historia, ihminen–eläin-raja*

Tapamme ymmärtää ihmistä ja yhteiskuntaamme sekä toisaalta muita eläinlajeja ja luontoa laajemmin ovat pitkään perustuneet ihmisen ja eläimen väliseen dualismiin. Näin on huolimatta siitä, että biologisen ymmärryksen kasvun myötä näkemys ihmisen kuulumisesta eläinkuntaan on hyväksytty. Ihmistä ei usein ajatella yhtenä eläimistä. Yhteiskuntatieteillä ja erityisesti sosiologiassa on ollut keskeinen rooli sen kertomuksen tuottamisessa, jossa ihmisen ja muiden eläinten välille on rakennettu laadullinen ero. Ihmisten sosiaalinen elämä ja yhteiskunta esitetään omalakisena tutkimuksen kohteena, eikä ihmisen ja (muiden) eläinten käyttäytymisen vertailua pidetä mielekkäänä. Tämän johdosta eläin on suljettu pitkälti sosiologisen kiinnostuksen ulkopuolelle, ihmiselle eri tavoin etäiseksi olemisen muodoksi. Ennen viime vuosikymmenten eläinkäännettä sosiologia kiinnittikin huomionsa ihmisten ja muiden eläinten välisen vuorovaikutuksen merkitykseen vain harvoin. Samoin ihmisen eläimyyden käsittely on ollut vaikeaa yhteiskuntatieteille ja myös laajemmin kulttuurillemme.

Ihmisen ja eläimen välille rakennettu dikotomia liittyy sellaisiin vastakohtaisiksi asetettuihin käsittepareihin kuin sivistynyt ja primitiivinen, kulttuuri ja luonto ja mieli ja ruumis. Näitä dikotomioita on lähdetty purkamaan jo aiemmin, mutta niiden vaikutus ajattelumme ja ihmiskuvaamme on yhä voimakas. Jo ennen yhteiskuntatieteellisen eläintutkimuksen nousua ruumiinfenomenologian herätteleminen kehollinen käänne kiinnitti huomiota niihin ongelmiin, joita mielen ja ruumiin kahtiajako on saanut aikaan. Dualistisessa, kartesiolaisessa perinteessä aivot on hahmotettu muusta ruumiista erilliseksi ja pitkälti symbolisen informaation varassa toimivaksi ihmisen mielellisyyden lähtökohdaksi. Tämä on vaikeuttanut ihmisen oman eläimyyden käsittelyä. Eläimelliseksi luokiteltu ihmiskäytös ja ihmisen muiden lajien kanssa jakamat piirteet, samoin kuin kehollisuus ja ihmisen biologinen lajinomaisuus on asetettu alemmaksi ja usein myös merkityksettömäksi osaksi ihmisyyttä. Ke-

hollisen käänteeseen myötä ryhdyttiin kehittämään ihmistä kokonaisvaltaisemmin tarkastelevia lähestymistapoja, joissa myös mielen, oppimisen, havaitsemisen ja kommunikaation perusta on kehollinen. Olemme ymmärtäneet, että myös kehollisperäisten aistimusten, tuntemusten ja tunteiden – erilaisen ei-symbolisen, esireflekttiivisen ja esikielellisen informaation – merkityksen tiedon muodostumisessa on merkittävä.¹

Vuonna 2020 aloitti toimintansa Voiko eläintä kertoa? – Eläinten käsitteellistämisen haasteet tieteissä ja taiteissa -tutkimushanke ja sen ympärillä toimiva Voiko-kollektiivi. Hanke asetti tietentekijöistä ja taiteilijoista koostuvan ryhmän tarkastelemaan tapoja, joilla taiteessa ja tieteessä kerrotaan, kuvataan ja esitetään eläintä ja ihmisen ja eläimen rajaa. Ihmiset ovat tehneet muista eläimistä aina tulkintoja, mutta voidaan kysyä voiko toista eläintä ”sinällään” tavoittaa. Sama kysymys koskee aina myös toisen ihmisen kertomista: voimmeko tavoittaa toista ihmistäkin tyhjentävästi, kertoa häntä.

Hankkeemme tehtävänä oli myös pohtia, min-käläiset tavat kertoa eläimiä edesauttavat eläinten olemuksen, mielen tai perspektiivin tavoittamista. Tavot, joilla muita eläimiä kerrotaan, ovat ratkaisevia niiden asemalle ja kohtelulle. Esimerkiksi eläimiä koskevat kulttuuriset kertomukset, mediassa ja oppikirjoissa toistuvat eläinkuvat ja tieteen eläinkäsitykset vaikuttavat olennaisella tavalla siihen, miten eläimet koemme ja ymmärrämme. Hankkeessa on sekä analysoitu sitä, miten eläimiä on tähän asti kerrottu että etsitty uudenlaisia tapoja ymmärtää ja kertoa ’eläin’. Tämä on tarkoittanut myös ihmisen

1 Eeva Anttila, *Ihmis- ja oppimiskäsitykset taideopetuksessa* (Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu: Teatterikorkeakoulun julkaisusarja 58, 2017); Erika Ruonakoski, *Eläimen tuttuus ja vieraus. Fenomenologisen empatiateorian uudelleentulkinta ja sen sovellus vieraslajisia eläimiä koskevaan tutkimukseen* (Helsinki: Tutkijaliitto, 2011).

ja eläimen rajan tarkastelua, sen merkitystä ja olemassaoloa kyseenalaistaen.²

Omassa hankeosuudessa analysoin 1900-luvun sosiologista ja antropologista kirjallisuutta keskittyen niissä ilmeneviin eläinkäsityksiin ja pe-
rehdyin viime vuosikymmenten aikana Suomessa käytettyihin sosiologian perusoppikirjoihin samasta näkökulmasta. Taustana tutkimustyöleni toimii väitöskirjatutkimukseni, jossa selvitin sosiologian varhaisen, klassisen vaiheen eläinkäsityksiä³. Tässä artikkelissa hyödynnän erityisesti analyysiäni suomalaisten viime vuosikymmenten sosiologian perusoppikirjojen eläinkäsityksistä ja ihminen–eläin–eronteista.⁴ Artikkelin painopiste on siinä, miten hankkeessa työskennelleiden kuvataiteilija Outimajja Hakalan ja tanssitaiteilija Matilda Aaltosen sekä hankkeen kanssa yhteistyötä tehneen näytelmäkirjailija Pipsa Longan tekemä taide haastaa näitä perinteisiä, erityisesti sosiologian piirissä tuotettuja käsityksiä ihmisen ja muiden eläinten välisestä dualistisesta rajasta ja ihmisen erillisyydestä ja erilaisuudesta eläimiin nähden. Tarkastelen tapoja, joilla nämä tanssi-, teatteri- ja kuvataiteen muodot ovat ylittäneet tai kyseenalaistaneet ihmisen ja eläinten välille rakennetun rajan, käsitelleet eläimiä toimivina subjekteina

ja pyrkineet lähestymään muunlajisten eläinten kokemusmaailmoja kohteitaan kunnioittaen.⁵

Taiteen valmius ihmisen erityisaseman kyseenalaistamiseen poikkeaa tieteen tavasta suhtautua ihmisen asemaan. Tämä valmius on yhteydessä moderneissa yhteiskunnissa vallinneeseen ajatteluun, jossa tieteen on ajateltu liittyvän tietoon ja totuuteen, taiteen fiktion⁶. Näin taide on saanut suuremman liikkumisvapauden tulkita (muita) eläimiä ja suhdettamme niihin. Taiteen ja tieteen eläinkuvausten erojen tarkastelu on keskeistä etenkin antroposeenin aikakauteen siirryttyämme: aikakautena, jona ihmisestä on tullut koko maapalloa muuttava geologinen voima. Tämä aikakausi vaatii meitä etsimään uudenlaisia tapoja ymmärtää monitasoinen riippuvuutemme muista lajeista ja kehittämään kunnioittavampia, kaikkien lajien säilymisen mahdollistavia yhdessä elämisen muotoja.

- 2 Vrt. Outimajja Hakala, "Ei-inhimillisen kertomisesta videoteoksessa Lajienvälisiä kohtaamisia," *Lähikuva* 35, Nro. 1–2 (2022): 45. Vertaa myös kertoa-sanan käyttöä muotoiluun "Osa 1 Miten kertoa uudelleen ihminen?" teoksessa *Taiteen kanssa maailman äärellä. Kirjoituksia ihmiskeskeisestä ajattelusta ja ilmastonmuutoksesta*, toim. Hanna Johansson & Anita Seppä (Helsinki: Taideyliopiston Kuvataideakatemia, 2021).
- 3 Salla Tuomivaara, *Searching for the roots of exclusion: animals in the sociologies of Westermarck and Durkheim* (väitöskirja, omakustanne, 2018).
- 4 Olen keskittynyt analyysissäni erityisesti seuraaviin teoksiin: Jani Erola & Pekka Räsänen, *Johdatus sosiologian perusteisiin* (Helsinki: Gaudeamus, 2014); Kimmo Saaristo & Kimmo Jokinen, *Sosiologia* (Helsinki: Sanoma Pro oy, 2013); Pekka Sulkunen, *Johdatus sosiologiaan – käsitteitä ja näkökulmia* (Helsinki: WSOY, 1998).

- 5 Ks. esim. Yvonne Watt, "Making animals matter: Why the art world needs to rethink the representation of animals," teoksessa *Considering Animals. Contemporary Studies in Human–Animal Relations*, toim. Leane Freeman & Yvonne Watt (Farnham: Ashgate, 2011), 119–134.
- 6 Camilla Flodin, "The wor(l)d of the animal. Adorno on art's expression of suffering," *Journal of Aesthetics & Culture* 3, nro 1. (2011b), <https://doi.org/10.3402/jac.v3i0.7987>. Sosiologi Jari Aro kirjoittaa: "Ero taiteen ja sosiologian välille syntyy siitä, että taide käyttää maailmallista materiaalia luodakseen keinotekoisuutta (artificiality). Tiede puolestaan pyrkii luomaan faktuaalisuutta, muodostamaan väitteitä siitä, miten asiat todellisuudessa ovat. Siten taide on perustavalla tavalla erilaisessa suhteessa todellisuuteen autenttisuuden näkökulmasta kuin tiede, joka pyrkii ilmaisemaan käsitteiden ja reaalisten objektien ja tapahtumien välisiä suhteita", Jari Aro, *Sosiologia ja kielenkäyttö. Retoriikka, narratiivi, metafora* (Tampere: Tampereen yliopisto, Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, 1999).

Sosiaalitieteiden kertomus ihmisen erityislaadusta

Ihmistieteiden piirissä on ollut viime vuosittain lopulta alkaen käynnissä eläinkäänte⁷. Nimensä mukaisesti ihmiseen keskittyneissä tieteissä on eläinkäänteeseen myötä havahduttu sekä muiden lajien kattavaan läsnäoloon yhteiskunnissa ja lajien välisen vuorovaikutuksen merkitykseen, että siihen, miten ihmiskeskisesti monilajista maailmaamme on tähän asti hahmotettu ja tutkittu. Ihmisten sosiaaliseen käyttäytymiseen ja yhteiskuntien toimintaan keskittyvä sosiologia on yksi voimakkaimmin ihmiskeskiseen lähtökohtaan nojanneista tieteenaloista. Sosiologia on vaikuttanut ihmiskeskeisten tulkintojen leviämiseen myös laajemmin ihmistieteiden piirissä, sillä sosiologian asema perusyhteiskuntatieteenä on asettanut sen teoreettisen ja metodologisen välineistön muidenkin alojen käyttöön. Ihmistieteiden ihmis- ja eläinkäsitykset ovat heijastuneet myös arkisempiin, akateemisen maailman ulkopuolella vallitseviin käsityksiin ihmisestä, muista eläinlajeista ja ihmisen ja muiden eläinten suhteista.

Sosiologiassa on varhaisen klassisen vaiheen teoreetikoista lähtien rakennettu dualistista kertomusta, jossa maailma jakautuu luonnontieteiden selitettäväksi soveltuvaan eläinten, kasvien ja elottoman luonnon maailmaan ja ihmisen sosiaalisen toiminnan ja yhteiskuntien

maailmaan, jota ei voi selittää samoin menetelmin kuin muuta elävää. Vaikka varhaisessa sosiologiassa – ja jo eräänlaisilla esi-sosiologeilla, kuten Thomas Hobbesilla ja Auguste Comtella – eläimet esiintyivät usein myöhempää sosiologiaa runsaslukuisempina, niiden merkitys teksteissä liittyy kuitenkin suurelta osin ihmisten ja (muiden) eläinten välisen eron selittämiseen. Etenkin Émile Durkheimin (1858–1917) ajattelu on tarjonnut vaikutusvaltaisen perustan näkemykselle, jossa ihmisyyhteiskunnat muodostavat omalakisien todellisuuden alueensa, jota tutki-
maan tarvitaan oma tieteesä. Psykologialla tai biologialla ei voida hänen mukaansa selittää sosiaalisia ja yhteiskunnallisia ilmiöitä. Myös vertailut muiden lajien sosiaaliseen käytökseen ovat tarpeettomia, sillä vain ihmisellä on todellista sosiaalisuutta.⁸

Tämä uudenlainen ekseptionalistinen ihmiskäsitys muotoutui osana modernia humanismia 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa, eli aikana, jolloin tieteet hakivat uusia tapoja selittää maailmaa muun muassa evoluutioteorian aiheuttaman maailmankuvallisen mullistuksen jälkimainingeissa. Luomisperustaisen käsityksen ihmisen erillisyydestä korvasi käsitys, jossa yhteiskunta tekee ihmisestä muista lajeista poikkeavan tutkimuksen kohteen.⁹

Sosiologian klassisen vaiheen tutkijoista löytyy kuitenkin myös nondualistisen maailmankuvan edustajia. Suomalainen Edvard Westermarck

7 Esim. Kristina Jennbert, Amelie Björck, Erika Anderson Cederholm & Ann-Sofie Lönngrén, *Exploring the Animal Turn. Human-Animal Relations in Science, Society and Culture* (Lund: Pufendorfinstitutet, 2014); Tuija Kokkonen, *Esityksen mahdollinen luonto* (Helsinki: Taideyliopiston teatterikorkeakoulu, 2017), 61; Jérôme Michalon, "The 'Animal Cause' and the Social Sciences: from anthropocentrism to zoocentrism," teoksessa *Books and Ideas* Collège de France, 2019); Harriet Ritvo, "On the Animal Turn," The MIT Press on behalf of American Academy of Arts & Sciences Stable: *Daedalus* 13, nro. 4 (2007): 118–122; Kari Weil, "A Report on the Animal Turn," *differences* 21, nro. 2 (2010): 1–23.

8 Esim. Saaristo & Jokinen, *Sosiologia*, 15; Tuomivaara, *Searching for the roots of exclusion*, 53, 78–79, 140–145, 236–237; Émile Durkheim, *The Rules of Sociological Method and Selected Texts on Sociology and its Method* (New York: The Free Press, 1982), 40.

9 Salla Tuomivaara, *Animals in the Sociologies of Westermarck and Durkheim* (London: Palgrave Macmillan, 2019), 215–226; vrt. Kay Anderson & Colin Perrin, "Removed from Nature. The Modern Idea of Human Exceptionality," *Environmental Humanities* 10, nro. 2 (2018), 447–472; Paul Waldau, *Animal Studies. An Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2013), 6–9, 12; Kari Weil, *Thinking Animals. Why animal studies now?* (New York: Columbia University Press, 2012), 139.

(1862–1939) on esimerkki aikakauden vaikutusvaltaisesta sosiologista, jonka ajattelussa korostuvat jatkumot, niin lajien kuin ihmis-yhteisöjenkin välillä. Westermarckin teksteissä eläimillä on merkitystä sekä ihmisten sukulaisina ja osin saman evolutiivisen historian jakajina että sosiaalisesti ja moraalisesti merkityksellisinä olentoina. Nondualistinen tutkimusperinne jäi kuitenkin syrjään sosiologian valtavirrasta ja kaanonin kiistattomimmaksi edustajaksi vakiintui Durkheim, jonka näkemykset sosiologian metodologiasta ja ihmisen erityislaadusta heijastuvat voimakkaasti tämänkin päivän sosiologisessa tutkimuksessa ja alan oppikirjoissa.¹⁰

Myöhempi haluttomuus tulkita ihmistä samoin selityksin kuin muita eläimiä on eittämättä osaltaan liittynyt eläinten käytöstä yksinkertaistaen lähestyvään tulkintaperinteeseen. Muut eläimet on selitetty redusoiden, typistäen niiden elämä vietti/vaistopohjaiseksi käyttäytymiseksi mielellisen toiminnan sijaan¹¹. Tällaisen eläinten tulkinnan vallitessa ihmiset eivät ymmärrettävästi ole halunneet alistua samanlaisten selitysmallien kohteeksi, tulla nähdyksi ”vain eläiminä”.¹²

Dualistisen perinteen ongelmat

Ihmiskeskeisen ja dualistisen, ihminen–eläin-eroa korostavan, tutkimusperinteen tuottamat ongelmat voi jakaa neljään osaan:

- Eläinten merkityksen ulossulkeminen. Eläinten sosiaalinen, kulttuurinen ja yhteiskunnallinen merkitys ohitetaan, mikä kaventaa sekä ihmiselämästä että muista eläimistä syntyvää ymmärrystä. Esimerkiksi ihmisten ja muiden eläinten välisen vuorovaikutuksen muotoihin ja merkitykseen ihmiselle ei syvennyttä.
- Eläimiä koskevan tiedon ohittaminen. Voimakkaasti lisääntyvää (luonnon)tieteellistä ymmärrystä muiden eläinlajien kognitiivisista ja sosiaalisista kyvyistä ei seurata eikä huomioida tämän vaikutuksia oman tieteenalan teoriapohjan ajantasaisuuteen tai eläinten yhteiskunnallista asemaa koskeviin eettisiin kysymyksiin.
- Mahdollisuuksia ymmärtää ihmisen omaa (sosiaalista) käyttäytymistä kavennetaan, kun tarkastelusta rajataan lähtökohtaisesti ulos lajien väliset jatkumot, eli toisaalta käyttäytymisen yhteisen evolutiivisen perustan vaikutus, toisaalta muiden lajien käytöksen kulttuuriset piirteet, kielellisyys ja esimerkiksi opetuksen ja oppimisen merkitys vietti/vaistoselitysten sijaan tai rinnalla.
- Ihmisen oman eläimyyden käsittely vaikeutuu. Eläimelliseksi luokiteltuun ihmiskäyttöön ja ihmisen muiden lajien kanssa jakamiin piirteisiin kohdistuu kulttuurinen, arvottava painolasti. Esimerkiksi kehoisuus ja aistilähtöisyys näyttävät mielellisyyttä ja rationaalisuutta alemmina tai vähemmän merkityksellisinä piirteinä.

Nämä ongelmat näkyvät yleisesti ihmistä koskevassa tutkimuksessa, myös taiteentutkimuksessa. Tieteen maailmasta ne valuvat kulttuuriimme ja oletuksiimme laajemmin, myös tapoihimme tehdä ja tulkita taidetta. Taiteen tekemisen muodot ovat kuitenkin osin vähemmän dogmaattisia kuin akateeminen tiedemaailma ja taiteen piirissä ihminen-eläin-erontekoa ja ihmisen erillistä ja ylempää asemaa on kyseenalaistettu tieteen

10 Tuomivaara, *Searching for the roots of exclusion: animals in the sociologies of Westermarck and Durkheim*, 53–58.

11 Eläinten käyttäytymisen tutkimuksen perinteitä analysoi kiinnostavasti esim. Eileen Crist, *Images of Animals* (Philadelphia: Temple University Press, 1999).

12 Ks. esim. Lynda Birke, *Feminism and the Biological Body* (New Brunswick: Rutgers University Press, 2000), 20–23; Mary Midgley, *Beast and Man* (Abingdon: Routledge, 1995), 49–69.

maailmaa rohkeammin. Eläin ei ole taiteissa ollut samalla tavoin näkymätön kuin yhteiskuntatieteissä. Eläinten kertomisen tapoja voidaan silti tarkastella kriittisesti: Millaisiksi tai millaisina eläimet ja eläimyyks on taiteissa kerrottu? Osaammeko me kertoa tai esittää muita lajeja?

Jennifer McDonell on todennut, että eläinten ajattelemisen vakavasti heidän omilla ehdoillaan vaatii sellaisten ihmisen ja eläimen kategorioiden kyseenalaistamista, jotka vahvistavat ihmisen ainutlaatuisuutta korostavaa ekseptionalismia. Taiteen mahdollisuudet työskennellä kategorioiden ulkopuolella ovat tieteen kenttää vahvempia. Tästä huolimatta ihminen–eläin-dikotomian purkamisen ei ole yksinkertaista. Kyse ei ole stabiilista dikotomiasta, sillä ihmisen eläimyyks myönnetään yhteiskunnassamme osin. Olemme silti osin oman kieleemme vankeja ja päädyimme usein vahvistamaan kyseistä jakoa, vaikka kuvittelemme purkavamme sitä. Taide sen sijaan työskentelee paljon sanallisen kielen ulkopuolellakin.¹³

Sosiologian esittämät erot

Durkheimia on pidetty sosiologian tieteenalaidentiteetin ja metodologian merkittävimpänä kehittäjänä. Sosiologian oppi-isänä Durkheim perusteli sosiologian itsenäisyyden sillä, että ihmiset eivät ole vain erityisen kyvykkäitä eläimiä, vaan jotain muuta. Ihmisen ainutlaatuisen sosiaalisuuden seurauksena ihmisille kehittyy yhteiskunta ja vain ihmisestä muodostuu kulttuuriolio.¹⁴ Viime aikoina on alkanut nousta esiin näkemyksiä, ettei näitä Durkheimin esittämiä väittämiä pitäisi ottaa enää kyseenalaistamattomina totuuksina.¹⁵ Kulttuuri voidaan määritellä monin eri tavoin,

mutta yhden sosiologiassakin yleisen määritelmän mukaan kulttuuri pitää sisällään nimenomaan ihmisen älyllisen ja taiteellisen toiminnan ja sen tuotteet.¹⁶ Esimerkiksi Claude Lévi-Straussin strukturalistisessa kulttuuriteoriassa kulttuuri on sosiaalisen järjestyksen perusta, sillä se tuottaa ihmiselle yliminän, joka pitää kurissa ihmisen luonnolliset ”vietit” ja halut, Sulkunen kuvaa teoksessa *Johdatus sosiologiaan*.¹⁷ Hän kirjoittaa: ”Kulttuuri kokonaisuutena merkitsee ihmisen luonnosta tietoisesti eroavaa erikoislaatua”¹⁸. Kulttuuri on kokonaisuudessaan kieltä – myös aineellinen kulttuuri – ja vain ihmisellä on kyky ilmaista itseään ja samalla tulkita toisten ihmisten käytöstä merkinä, sillä vain ihminen kykenee tuottamaan merkityksiä¹⁹. Tämä ero ei kuitenkaan riitä, vaan nimenomaan tietoisuus ihmisen ja luonnon välisestä erosta on kulttuurin perusta²⁰, oppikirjassa kuvataan.²¹

Saaristo ja Jokinen kirjoittavat teoksessaan *Sosiologia*, että minä rakentuu suhteessa vain muihin ihmisiin, vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa.²² Minuuden, käsityksen itsestä, muista erillisestä yksilöstä, nähdään syntyvän ainoastaan kielen välityksellä. Ihminen tarvitsee kielen, jonka avulla hän voi tuottaa omaa minuutta koskevat merkitykset.²³ Ihmisten kanssakäyminen on merkityksellistä toimintaa; siinä jaetaan

13 Jennifer McDonell, “Literary Studies, the Animal Turn, and the Academy,” *Social Alternatives* 32, nro. 4 (2013), 6.

14 Sulkunen, *Johdatus sosiologiaan*, 60, 65.

15 Ibid., 310.

16 Ibid., 52, 60, 65.

17 Ibid., 63, ks. myös 76.

18 Ibid.

19 Ibid., 63–4.

20 Ibid., 65.

21 Vaikka Pekka Sulkusen vuonna 1998 julkaistu sosiologian oppikirja on tässä artikkelissa esimerkkinä durkheimilaisen dualistisen, luonto–kulttuuri-jakoa korostavan sosiologian perinnöstä, on Sulkunen myöhemmin työskennellyt nimenomaan tämän dualistisen jaon kriittisen analyysin ja purkamisenkin parissa, mm. johtamassaan Suomen Akatemian rahoittamassa hankkeessa *Life regulation practices and the nature–culture problem (2004–2007)*. *Johdatus sosiologiaan*-teoksessa tarkastellaan tätä dualistista perintöä myös kriittisesti, esimerkiksi teoksen sivuilla 76–77.

22 Saaristo ja Jokinen, *Sosiologia*, 60.

23 Ibid., 119.

merkityksiä. Ymmärrämme muita ihmisiä ja jaamme merkityksiä kanssakäymisessämme. ”Suhtaudumme ystäviimme ja tuttaviiimme läheisinä ihmisinä, emme olioina tai organismeina. Yleensä myös tiedämme ja kykenemme ymmärtämään, miksi ystävämme tekee niin kuin tekee ja miksi hän tekee niin juuri nyt”.²⁴ Muut lajit jäävät käsitteiden oliot ja organismit taakse. Ne eivät ole osa vuorovaikutuksen ja merkitysten maailmaa, eivätkä edes kykene ymmärtämään itseään ”minuksi”, muista erillisiksi yksilöiksi.

Sosiologian perusoppikirjoissa toistuu vertaus, jossa sosiaalista tutkimaan tarvitaan erilaiset keinot kuin fysikaalisten tai luonnonilmiöiden tutkimuksessa. Eläin ikään kuin häviää tästä välistä, tai typistyy luonnonilmiöksi. Luonto on materiaa, ihminen mieltä. Sosiaalisia faktoja ei voi lähestyä samalla tavoin kuin luonnonilmiöitä, Saaristo ja Jokinen toteavat.²⁵ ”Luonnontieteiden tutkimat ilmiöt eivät ole ajattelevien, keskenään kommunikoivien, toimien ja valintoja tekevien olioiden vuorovaikutusta”, Sulkunen kirjoittaa *Johdatus sosiologiaan* -teoksen ensimmäisellä sivulla²⁶.

”Päämäärähakuisuuden vuoksi ihmisten käyttäytymisestä on mahdoton muotoilla lainalaisuuksia, kuten ’kovissa’ luonnontieteissä, vaikkapa fysiikassa, on asianlaita”, kirjoittaa puolestaan Toivonen *Sosiologia karttalehtiä* -teoksessa²⁷. Kaikki muut eläimet kuin ihminen rinnastuvat fysikaalisiin ilmiöihin. Ihminen yksin näyttäytyy päämäärähakuisesti käyttäytyvänä olentona. Ihmiset voivat myös muuttaa päämääriään. ”Ihminen ei ole perinnöllisesti ohjelmoitu kuten eläimet, jotka ’osaavat’ lajilleen tyypilliset käyttäytymistavat perintötekijöissä siirtyvän infor-

maation varassa. Eläinten käyttäytymismallit muuttuvat vasta usein sukupolvien geneettisten muutosten vaikutuksesta” Sulkunen puolestaan kirjoittaa²⁸. Viitteitä tälle käsitykselle ei anneta.

Käsitys, jonka mukaan eläinten käyttäytymismallit muuttuvat vasta usein sukupolvien geneettisten muutosten vaikutuksesta, on osoitettu paikkansapitämättömäksi. Monien eläinpopulaatioiden kohdalla on havaittu esimerkiksi opettamiseen perustuvia käyttäytymistapojen muutoksia, jota voidaan nimittää myös kulttuuriksi.²⁹ Durkheimilta on peräisin myös sosiologian oppikirjoissa toistettu näkemys, että eläimet tietävät/tuntevat vain yhden maailman³⁰. Ihmisen sen sijaan osaa lisätä asioita todellisuuteen, tulkitta sitä ja antaa sille uusia merkityksiä. Sosiologit pitävät kiinni näkemyksestä, jota harva kädellistutkija tuskin tänä päivänä enää allekirjoittaisi.

Sosiologian oppikirjojen mukaan vain ihminen on varsinainen toimija, jonka toiminta on merkityksellistä, toisin kuin kaikkien muiden eläinten. Eläinten käyttäytymistä ohjaavat vaistot ja vietit. Vain ihmisellä on kulttuuri ja yhteiskunta, jotka saavat ihmisen ”vaistot ja vietit” pysymään kurissa. Eläin on tahdoton ja päämäärätön, ”luontonsa” ohjaama olento. Näin ollen myöskin kaikki merkittävä vuorovaikutus tapahtuu ihmisten välillä. Erotamme kaltaisemme, ihmiset, ”olioista ja organismeista”, joiden maailma on erillinen omastamme – ja loputtomasti yksinkertaisempi ja yksiulotteisempi. Eläimet

24 Ibid. 21.

25 Saaristo ja Jokinen, *Sosiologia*, 27.

26 Sulkunen, *Johdatus sosiologiaan*, 15.

27 Timo Toivonen, ”Sosiologia – mitä se on?,” teoksessa *Sosiologia karttalehtiä*, toim. Ismo Kantola, Keijo Koskinen & Pekka Räsänen (Tampere: Vastapaino, 2004), 24.

28 Sulkunen, *Johdatus Sosiologiaan*, 57.

29 Esim. Tetsuro Matsuzawa, ”Chimpanzee intelligence in nature and in captivity: isomorphism of symbol use and tool use,” teoksessa *Great Ape Societies*, toim. William C. McGrew, Linda F. Marchant & Toshisada Nishida (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 196–212; Hal Whitehead, Luke Rendell, Richard W. Osborne & Bernd Würsig, ”Culture and conservation of non-humans with reference to whales and dolphins: review and new directions,” *Biological Conservation* 120 (2004), 427–437.

30 Émile Durkheim, *The Elementary Forms of the Religious Life* (London: George Allen & Unwind Ltd, 1971), 421.

orangeista kastematoihin sulautuvat melko tuoreissakin sosiologian oppikirjoissa ihmisen sosiaaliselle maailmalle vastakkaiseen fyysikaalisten ja fysiologisten ilmiöiden maailmaan.

Olenaisinta sosiologian välittävässä kuvauksessa yhteiskunnasta ja ihmisestä sosiaalisena toimijana on, että ihminen elää sen mukaan ihmisten maailmassa. Ihmisten sosiaalisuus on puhtaasti inhimillistä ja ihmiset toimivat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Muut eläimet ovat näkymättömiä, tai vähintään merkityksettömiä. Ne asettuvat osaksi materiaa, luonnon ja luonnontieteiden maailmaa. Ne ovat toista olemisen tasoa – päämäärättömyyttä, viettien ohjaamaa automaatiota – joka ei ole olennainen ihmiselle eikä voi kommunikoida merkityksellisesti ihmisen kanssa. Eläimen muuttuessa osaksi päämäärätöntä luontoa, joka ei toimi, vaan käyttäytyy, eläinten yksilöys häviää ja myös heidän eettinen merkityksellisytensä katoaa näkyvistä³¹.

Eläinyksilöt rikkovat eläimen kategorian

Taide on ollut huomattavasti ihmistieteiden maailmaa rohkeampi liikkumaan ihminen-eläin-ajan yli. Vaikka taiteentutkimuksessa ihmisen erityisasema on korostunut muiden ihmistieteiden tapaan, on taidetta tekevän ihmisen mieli kuvannut kokemustaan maailmasta

Kuva 1. Outimaija Hakala, *Dorrit, muisto kultapalmusta löytyneelle tuhatjalkaiselle* (2019–2021). Sekatekniikka. Kuva: Timo Takala, kaikki oikeudet pidätetään.

usein myös nondualistisesta näkökulmasta, toisen eläimen samankaltaisuuden, toimijuuden ja hänen kanssaan tapahtuvan vuorovaikutuksen tunnistaen. Taiteen eläin ei ole ollut myöskään pelkkä metaforinen eläin, vaikka teoria olisi niin

31 Esim. Crist, *Images of Animals*, 5.

tulkinnut.³² Kysymys toislaajisen eläimen toimijuudesta onkin noussut sekä taiteen tekemisessä että taiteentutkimuksessa esiin viime vuosina yhä useammin³³.

Yhteiskuntatieteellisissä teksteissä eläin on hyvin usein läsnä yleistettynä eläimen kategoriana, joka kuitenkin ulossulkee ihmisen. Eläinkäanteen myötä esiin on alkanut nousta lähestymistapoja, jotka huomioivat kritiikin katsemme kohdistumisesta aina lajiin, laumaan tai yleistysti eläimiin, ja nostavat tutkimuksen keskiöön eläinyksilön³⁴. Yksilöllinenkin havaitseminen voi kuitenkin nähdä eläimen objektina. Taiteessakin eläinyksilö jää usein objektin asemaan, havaittavaksi ja passiiviseksi, ihmisen katseen kohteeksi. Outimajja Hakala kirjoittaa, että ”[e]läimen aseman muuttuminen teoksissa subjektiksi vaatii, että taiteilija kohdistaa siihen yksilöyttä tunnistavaa myötätuntoa.”³⁵ Eläin nähdään ehkä kohteena, oliona, mutta myös itseisarvon omaavana yksilönä. Myötätunnon kautta toisen lajin eläin otetaan osaksi moraalista yhteisöä – hän on ainakin osin kaltaiseni, eli tuntoinen, kokeva, kommunikoivakin.

Hakalan näyttelyssä *Vedessä, maassa, ilmassa (2021)* oli esillä teos *Dorrit, muisto kultapal-*

musta löytyneelle tuhatjalkaiselle (2019–2021).³⁶ Sekatekniikalla toteutettu teos kuvaa tuhatjal-kaista, lajillisesti tarkemmin määrittelemätöntä, mutta yksilönä huomattavasti tarkemmin kuvattua – ja nimettyä – olentoa. Dorrit oli Hakalan kultapalmustaan löytämä ”vieraslajinen”, ”joka asui terraariossa lopun ikäänsä”, kuten teoksessa kuvataan. Teos *Dorrit* sisältää Hakalan tulkintoja ja kuvauksia nimenomaan tästä yksilöstä. Tulkinnan kohteena ei voi olla kokonainen laji, sillä laji ei ole edes tiedossa. On vain eläimeksi tunnistettu elävä toinen, tuntemattomasta tarkailun kautta tutummaksi käyvä yksilö.

Hakalan teoksessa tarkastelun lähtökohta ei ole eläin tai eläimyys, vaan toinen. Teoksesta välittyvä halu ymmärtää juuri tätä olentoa, jonka taiteilija on kohdannut. Tämän toislaajisen olennon ymmärtäminen vaatii tarkkailua, sillä ulkoista tietolähdettä olennosta ja hänen lajistaan ei ollut. Dorritille rakentuu yksilöllinen, joskin aukkoisen, elämäntarina. Ja kun olento on enemmän yksilö kuin lajinsa, siihen on helpompi kohdistaa empatiaa – vaikka tämä yksilö olisi niveljalkainen. Taiteilijan valinnoista riippuu, miten merkitykselliseksi yksilön yksilöys muodostuu.

Tämä tietyn yksilön tai yksilöiden kuvaaminen on yksi tekijöistä, joka liudentaa ihminen–eläinrajaa taiteessa. Taiteessa on vaikeaa tyypistää eläintä vain eläimen käsitteeksi, ainakaan toistuvasti. Kuva, teos tai esitys avaa lähes väistämättä näkökulman tiettyyn eläimeen tai tiettyihin eläimiin. Taiteilija voi kertoa kuvaavansa eläintä yleisesti, mutta taideteoksen *vastaanottaja* todennäköisesti näkee tiettyjä eläimiä. Yleistetty eläin hajoaa lukemattomiksi osikseen, joista ”eläin” on aina koostunut, mutta joka tieteellisen tekstin maailmassa on helppo unohtaa. Eläimen kategorian sijaan vastaanottajan katse kohtaa eläinyksilön, tai ainakin tietyn lajin edustajan.

32 Ks. esim. Karoliina Lummaa, ”An Avian–Human art? Affective and Effective Relations between Birdsong and Poetry,” teoksessa *Affect, Space and Animals*, toim. Jopi Nyman & Nora Schuurman (London: Routledge, 2016); Yvonne Watt, ”Making animals matter: Why the art world needs to rethink the representation of animals,” 119.

33 Ks. esim. *Taiteen kanssa maailman äärellä*, toim. Johansson & Seppä (Helsinki: Taideyliopiston Kuvataideakatemia ja Parvs, 2021); Kokkonen, *Esityksen mahdollinen luonto*.

34 Esim. Christopher Bear, ”Being Angelica? Exploring individual animal geographies,” *Area* 43, nro. 3 (2011), 297–304.

35 Outimajja Hakala, ”Objektin jälkeinen aika eläintäiteessä,” teoksessa *Me ja muut eläimet. Uusi maailmanjärjestys*, toim. Elisa Aaltola & Birgitta Wahlberg (Tampere: Vastapaino, 2020), 166.

36 *Vedessä, maassa, ilmassa*-näyttely, Galleria Joella, Turku. 2021.

Leena-Maija Rossi puolustaa artikkelissaan ”Kuvassa kumppanilajin kanssa” lajin käyttöä ”siitä huolimatta, että sekin voidaan nähdä ongelmallisena”. Hän tarkastelee Kari Soinion ihmistä ja kissaa käsittelevää valokuvaa Derridan kuuluisan kissatekstin kautta. Näin Soinion teoksen kissan kissuus nousee keskeiseen asemaan. Se yhdistää kissayksilön Derridan maailmankuvalliseen kysymykseen siitä, kuka hän on, kun kissan katse kohdistuu häneen. Rossin analyysissa Soinion valokuvan kissa on keskeisesti kumppanilaji – Donna Harawayn termein – joka katsoo ihmisensä kanssa samaan suuntaan. Heidän kiinnostuksensa ja valppautensa on jaettava. Kissassa on sekä yksilö, ja nimenomaan kissa, että eläimyyttä ihmisen kanssa jakava kumppanilaji.³⁷

Käsitetaiteessa taiteen ja tieteen maailman välinen raja jossain määrin liudentuu. Marja Sakarin mukaan visuaalisuus on perinteisesti yhdistetty luontoon ja luonnollisuuteen ja tekstuaalisuus puolestaan kulttuuriin, sopimuksenvaraisuuteen ja järkeen.³⁸ Käsitetaiteessa visuaalisen tilalle tai rinnalle tulee usein tekstuaalisuus: ”teoksen merkityksen voi kokea verbaalisen, rationaalisen tiedon pikemmin kuin visuaalisuuden kautta”.³⁹ Teokset, joissa esimerkiksi eläintä koskevat tekstit ovat keskiössä itse eläimen sijaan, voivat viitata yleistettyyn eläimeen samoin kuin tieteellinen teksti usein tekee. Ne nostavat ehkä mieleen tietyn eläinten kategorian, käsitteen, vailla suoraa yhteyttä elävään yksilöön.

Eläin-käsitteen nostaminen taideteoksen keskiöön on kuitenkin harvinainen poikkeus ja sekin kääntyy herkästi kysymykseksi käsitteen merkityksestä ja käyttökelpoisuudesta. Eläimen käsitteen käyttökelpoisuus on rajallista. Derrida

kokeili koko redusoivasta *eläimen* käsitteestä, eläin-sanasta luopumista.⁴⁰ Hän korvasi teksteissään animal-sanan sanalla *animot*, joka korostaa eläimen käsitettä vain ihmisen luomana sanana, todellisen eläimen ollessa loputon kirjo elämänmuotoja ja keskenään äärimmäisen erilaisia yksilöitä. ’Eläin’ ei kuvaa oikeastaan mitään muuta kuin ajattelumme yhtä kategoriaa, jonka sisältö on jatkuvassa muutoksessa.

Eläimen maailman äärelle asettuminen

Taiteen eläin on usein ollut ihmisen peili, kuvaus itsestämme eläimen kaapuun puettuna. Muut eläinlajit ovat muodostaneet meille ihmisille metaforisen sosiaalisen maailman, jonka kautta tarkastella itseämme, kertoa havaintojamme omasta yhteiskunnastamme. Mutta on myös taidetta – on ehkä aina ollut – joka pysähtyy itse eläimen äärelle, pyrkii tarkastelemaan eläintä sinällään, tai sen kokemusta maailmasta. Voi-ko-hankkeen työskentelyä ovat edeltäneet useat eläinten uudenlaista kertomista kokeilleet ja pohtineet taiteelliset projektit.

Tuula Närhinen on esimerkki taiteilijasta, joka on teoksissaan tutkinut eläinten näkökulmaa maailmaan. Hän muun muassa rakensi vuosina 1999–2002 neulanreikäkameroita, joiden toimintamekanismi muistuttaa eri eläinten silmän rakennetta ja sijoitti kamerat paikkoihin, joissa eläin olisi voinut liikkua. Näin syntynyt *Eläinkamerat*-teoskokonaisuus kyseli, miten esimerkiksi leppäkerttu näkee tai miltä maa-

37 Leena-Maija Rossi, ”Kuvassa kumppanilajin kanssa,” teoksessa *Taiteen kanssa maailman äärellä*, toim. Hanna Johansson & Anita Seppä (Helsinki: Parvs, 2021); Jacques Derrida, *Eläin joka siis olen* (Helsinki: Tutkijaliitto, 2019); Donna Haraway, *When species meet* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008).

38 Sakari, *Käsitetaiteen etiikkaa*, 214.

39 Ibid.

40 Derrida, *Eläin joka siis olen*, 65–66.

ilma näyttää hirven silmin.⁴¹ Emme siis tyydy katsomaan (toista) eläintä, tai käyttämään sitä itsemme kuvaamiseen, vaan yritämme kuvitella ja kuvittaa sen, millainen maailmamme on toisen lajin näkökulmasta.

Taiteilijakaksikko Terike Haapoja ja Laura Gustafsson ovat ottaneet työskentelynsä kohteeksi eläinten itsensä ohella ihmisen ja muiden eläinten väliseen eronteon. He ovat käsitelleet kriittisesti suhdettamme muunlajisiin esimerkiksi useita vuosia kestäneessä Museum of Becoming -teoskokonaisuudessa.⁴² Esitystaiteen kentällä Tuija Kokkonen on puolestaan kehittänyt lajienvälisen esityksen käytäntöä ja teoriaa vuonna 2010 alkaneessa esityssarjassa *Muistioita ajasta - esityksiä ei-ihmisten kanssa ja ei-ihmisille*. Kokkonen esitti väitöskirjassaan ajatuksen (ihmisten) heikosta toiminnasta, joka mahdollistaa ei-ihmisten toimijuuden ja määrittää uudelleen esityksen tekijyyttä, esittäjyyttä ja katsojuutta.⁴³

Voiko-hankkeen julkilausuttu tavoite oli tarkastella niitä tapoja, joilla taiteessa voidaan kertoa eläintä. Hankkeen suhde ihmisen ja eläimen välille rakennettuun rajaan on kyseenalaistava ja kriittinen. Hankkeessa työskentelevien henki-

löiden ohella hanke ammensi työhönsä inspiraatiota Voiko-kollektiivin jäsenten työskentelystä. Seuraavassa tarkastelen hankkeessa työskentelevien kuvataiteilija Outimajaja Hakalan ja tanssija ja koreografi Matilda Aaltosen sekä kollektiivissa mukana olleen näytelmäkirjailija Pipsa Longan teoksia siitä näkökulmasta, millä tavoin nämä teokset suhtautuvat ihmisen ja eläimen väliseen rajaan/suhteeseen ja toislaajisten eläinten kokemusmaailmojen lähestymiseen.

Hakalan teos *Muurahaiset* (2021), joka koostuu lupiinimustepiirroksista ja äänitetystä muurahaiskeon äänimaailmasta, asettaa tarkastelemaan ihmiselle täysin vierasta, mutta monimutkaiseksi tiedettyä sosiaalista maailmaa. Hakalan teoksessa äänitys on mahdollistanut muurahaiskeon äänien voimistamisen ihmisskuuloaistille selvemmin havaittaviksi. Teoksen kuunteleminen saa ihmisen kohtaamaan sellaisen eläinjoukon toiminnan, jonka äärellä ihmisen on myönnettävä ymmärtämättömyytensä. Tiede on paljastanut meille paljon muurahaisen kommunikaatiosta, mutta yksin muurahaisen sosiaalisen maailman mittakaava – sekä muurahaisyksilöiden pienuus että niiden valtava määrä – tekevät siitä meille vaikeasti hahmotettavan. *Muurahaiset*-teos muistuttaa meille rinnakkaisten sosiaalisten, ehkä yhteiskunnallistenkin, maailmojen olemassaolosta. Ja samalla rajallisesta kyvystämme ymmärtää niiden toimintaa ja kanssamme hyvin erilaisen eläimen maailmaa.

Matilda Aaltosen yhdessä työryhmiensä kanssa toteuttamissa tanssiteoksissa *Lokkijuttu* ja *Performing Animalities - A Praxis* pysähdytään pohtimaan ja tarkastelemaan eläinten olemusta, vaikka esityksissä nimenomaan ihminen on kehonsa kautta toinen laji. *Lokkijutussa* lokkeutta kehoihinsa hakevat ihmiset esiintyivät lokkien keskellä, lokkien ja ihmisten jaetussa maailmas-

41 Kokkonen, *Esityksen mahdollinen luonto*, 79; Tuula Närhinen, "Imag(in)ing the Human Condition," teoksessa *Altern Ecologies. Emergent Perspectives on the Ecological Threshold at the 55th Venice Biennale*, toim. Taru Elfving ja Terike Haapoja (Helsinki: Frame Contemporary Art Finland, 2016), 108–123; Tuula Närhinen, *Kuvatiede ja luonnontaide: tutkielma luonnonilmiöiden kuvallisuudesta*. (Helsinki: Taideyliopiston Kuvataideakatemia, 2016).

42 Gustafsson & Haapoja, *Nuppukirja. Maallisen elämä käsikirja* (Helsinki: HAM Helsingin taidemuseon julkaisu 145, 2020); Laura Gustafsson & Terike Haapoja, *History According to Cattle* (New York: Punctum Books, 2015); Laura Gustafsson & Terike Haapoja, *Museum of Nonhumanity* (New York: Punctum Books, 2019); ks. myös Terike Haapoja, "Kohti 'eläimen' jälkeistä aikaa," teoksessa *Taiteen kanssa maailman äärellä. Kirjoituksia ihmiskeskeisestä ajattelusta ja ilmastonmuutoksesta*, toimittaneet Hanna Johansson ja Anita Seppä, 100–127. Helsinki: Taideyliopiston Kuvataideakatemia, 2021.

43 Kokkonen, *Esityksen mahdollinen luonto*.

Kuva 2. *Lokkijuttu*-tanssiteos esitettiin Helsingin Kauppatorilla osana Todellisuuden tutkimuskeskuksen Esityskioskia 2021. Kuva: Todellisuuden tutkimuskeskus / Iiro Rautiainen, kaikki oikeudet pidätetään.

sa Helsingin Kauppatorilla.⁴⁴ Tanssijat toimivat lokkien läheisyydessä, niiden ja ihmisten välistä vuorovaikutusta pohtien. Matilda Aaltonen kertoo teoksesta seuraavasti:

Tavoitteemme ei ollut ottaa haltuun loppia tai yksinkertaistaa sitä helposti esitettävään muotoon, vaan esittäminen oli keino kysyä ja tutkia yhteyttämme kaikessa kompleksisuudessaan. Lokin esittämisen tukena oli myös kokemus omasta eläimyydestäni. Lokkien tavoin olen osa eläinkuntaa, luontoa sekä monilajisen Helsingin asuttajien joukkoa. En siis esittänyt loppia lähtökohdiltaan itsestäni kovin erilaisena,

44 *Lokkijuttu*-tanssiteos. Työryhmä: Matilda Aaltonen, Taru Aho, Mia Jalerva, Riikka Lakea ja Markus Tapio. Tuotanto: Todellisuuden tutkimuskeskus. Esitykset osana Todellisuuden tutkimuskeskuksen Esityskioskia. Helsingin Kauppatori, 20.–28.8.2021 ja *Performing Animalities - A Praxis*-projekti. Työryhmä: Matilda Aaltonen, Veli Lehtovaara ja Markus Tapio. Käynnissä vuodesta 2020 alkaen.

vaan keskityin jaettuun ja lajirajat ylittävään yhteyden kokemukseen.”⁴⁵

Performing Animalities - A Praxis -tanssiprojektissa, jossa Matilda Aaltonen työskentelee yhdessä koreografi ja esiintyjä Veli Lehtovaaran sekä äänisuunnittelija Markus Tapion kanssa, tanssijat pohtivat kehojensa kautta erilaisten eläinten olemusta ja esittämistä. Aaltonen ja Lehtovaara aloittivat tanssityöskentelynsä syksyllä 2020 ja työskentely on jatkunut vuoteen 2022 saakka. Olen seurannut sekä projektin avoimia että suljettuja harjoituksia. Tämä prosessi on asettanut kielen merkitykseen keskittyneen sosiologin miettimään kehollisuuden viestinnän merkitystä ihmisyyden ja ihmisen ja muiden eläinten välisen rajan rakentamisessa – ja purkamisessa.

45 Matilda Aaltonen & Salla Tuomivaara, ”Lokkien kertomisesta,” *Jälki / Trace* 8 (2022): 138–151.

Meillä on kehossamme ja mielessämme käsitykset toisten läheisten lajien kehoista ja niiden tavoista olla maailmassa. Tanssija tai muu taiteilija voi teoksessaan asettaa meidät pohtimaan tätä meissä olevaa tietoa ja havaintoja, joita emme ole ehkä pysähtyneet tarkastelemaan. Charles Darwin kirjoitti jo 150 vuotta sitten teoksessaan *Tunteiden ilmaisu ihmisissä ja eläimissä* siitä, miten paljon ihmisten ja muiden lajien ilmeet ja eleet muistuttavat toisiaan: ”hyvinkin erilaiset rodut (sic), sekä ihmiset että eläimet, ilmaisevat samoja mielentiloja samoilla liikkeillä” (Darwin 2009 [1872], 302). Tunnistamme toisistamme kehollisesti paljon.

Toimintaamme – ja muiden eläinten toimintaa – ohjaa tulkintamme kulloisestakin tilanteesta, eli se, miten tilanteen milloinkin määrittelemme. Ihmiset toimivat usein suhteessa merkityksiin – kuten myös muut eläimet – ja nämä merkitykset syntyvät yleensä vuorovaikutuksessa. Myös lajien väliset kohtaamiset voivat olla merkittäviä ja niissä voi olla kyse lajien kesken jaetuista merkityksistä.⁴⁶ Anttila kirjoittaa, että vuorovaikutuksessa rakentuva tieto tukee ihmisten välistä ymmärrystä yli kielellisten merkitysten⁴⁷. Samoin ihmisten ja muiden eläinlajien välisessä vuorovaikutuksessa rakentuu tietoa, joka välittää ymmärrystä kielellisten merkitysten yli ja ohi.

Etologisessa tutkimuksessa eläimet nähdään usein asioita sosiokulttuurisesti toisiltaan ja kokemuksen kautta oppivina yksilöinä. Linnut eivät aiemmasta käsityksestä poiketen muuta ”luonnon määräämää”, vietin tai vaiston sanelemaa reittiä. Ne lentävät omia reittejään. Lähtevät eri aikaan, säitä tunnusteltuaan. Pysähtyvät mieluisille ja ravintorikkaille paikoille, yksilöllisiksi ajoiksi. Simpansseilla ja muilla ihmisapinoilla on ryhmäkohtaiset tapansa – kulttuurinsa, jotka siirtyvät yksilöltä toiselle, ryhmän jäseneltä

toiselle. Kaikkien mielellisten olentojen toiminta näyttäytyy mielekkäänä vain toiminnan omassa kontekstissa. Ihmisen toiminta ei koskaan tapahdu tyhjiössä, ei myöskään evolutiivisten sukulaistemme. Toislajisia eläimiä mukaan otta-vaan esitystaiteesen sisältyy haaste siitä, näkeekö katsoja myös näiden toisten eläinten toiminnan kontekstin ja sitä kautta tämän toiminnan mielen.

Tieteellisen debatin ulkopuolella, arkielämässä, ihmiset hyvin yleisesti suhtautuvat eläimiin mielellisinä sosiaalisina toimijoina. Esimerkiksi eläinten kouluttajat ja monet tutkijat, jotka ovat jatkuvassa läheisessä vuorovaikutuksessa toisten lajien eläinten kanssa muuten kuin jäykkien tutkimusasetelmien äärellä, näkevät nämä eläimet itsestään tietoisina, suunnittelevina, empaattisina, tunteilla varustettuina, responsiivisina ja monimuotoisesti kommunikoivina sekä luovina.⁴⁸

Ymmärtääksemme toisten lajien edustajia ja lähestyäksemme niitä mielellisinä yksilöinä, meidän ei tarvitse esittää, että ne ovat ”aivan kuin ihmisiä”. Ihmisten ja muiden eläinten välistä vuorovaikutusta havainnoidaksemme, tutkiaksemme ja esittääksemme meidän ei siis tarvitse olettaa, että vuorovaikutus olisi samanlaista kuin kahden ihmisen välillä. Silti tämän ymmärryksen saavuttamiseen voidaan käyttää ja tarvita ihmistieteiden menetelmiä. Ihmisolentoja ja muita sosiaalisia eläviä olentoja ja niiden sosiaalista käyttäytymistä ja yhteisöä voi lähestyä myös samanlaisin menetelmin. Niitä on välttämättä lähestyttävä osin samanlaisin tavoin, jotta lajien väliset yhdenmukaisuudet ja niiden keskinäinen vuorovaikutus nousevat esiin – myös ihmisten ja muiden eläinten välillä.⁴⁹

Sosiaalisuuden, vuorovaikutuksen, käyttäytymisen ja toiminnan tarkan käsitteellisen analyysin jälkeen jäljelle jää aina kysymys siitä, miten ih-

46 Ks. esim. Arnold Arluke & Clinton R. Sanders, *Regarding Animals* (Philadelphia: Temple University Press, 1996), 42–57.

47 Anttila, *Ihmis- ja oppimiskäsitykset taideopetuksessa*.

48 Arluke & Sanders, *Regarding Animals*.

49 Tim Ingold, ”Introduction,” teoksessa *What is an Animal?*, toim. Tim Ingold (London: Unwin Hyman, 1988), 10.

miset toimivat suhteessa muihin eläinlajeihin ja miten he kokevat nämä toiset olennot. Sosiologiassa tutkitaan ihmisten suhteita esimerkiksi erilaisiin teknologioihin. Jos ihmiset kokevat toiset eläimet mielellisinä sosiaalisina toimijoina ja suhtautuvat niihin siten, näiden suhteiden kuuluisi olla olennaisia sosiologisen tutkimuksen kohteita.

Kyse ei ole vain siitä, että muut eläimet ovat merkityksellisiä meille ja että voimme olla vuorovaikutuksessa niiden kanssa. Meillä on merkitystä muiden eläinten elämälle ja muilla eläimillä on katse, jolla ne tarkastelevat meidän toimintaamme. Aaltosen tanssiteoksessa *Lokkijuttu* lokit katsovat Kauppatorilla ihmisten toimintaa. He mukauttavat oman toimintansa siihen. Heidän ruuan hankintansa perustuu ihmisten toimien tarkkailuun, mutta he voivat myös päättää osallistua tanssiteokseen. He tuskin tulkitsevat ihmisten toimintaa tanssiteokseksi, mutta tätä tulkintaa eivät todennäköisesti tee kaikki ihmisohikulkijatkaan. Havaitsemme oman tai vieraan lajin edustajia liikehtimässä tavallisuudesta poikkeavasti ja muodostamme siitä oman tulkintamme. Toinen laji voidaan kutsua mukaan taideteokseen niiden omista tulkinnoista käsin. Aaltosen teoksessa kehoitetaan katsomaan lokkeja. Lokit katsovat meitä, sekä taideteoksessa esiintyviä että sen katsojia. Jaamme tilan ja tilanteen, mutta omista näkökulmistamme käsin.

Elämme jaetussa tilassa

Viirus-teatterin näyttämöllä on yhtä aikaa ihmisiä ja lokkeja. Lokit lentävät filminä. Ne elävät elämänsä erillisinä näyttämön ihmisten maailmasta, mutta heidän keskellään. Näytelmä *neljän päivän läheisyys* sijoittuu rantahotelliin.⁵⁰ Näyttämö on jakautunut hotellihuoneisiin, joiden ikkunoiden kautta ihmiselämään avautuva näkymä saa asetelman muistuttamaan luonto-

50 *neljän päivän läheisyys*. Näytelmä. Teksti Pipsa Lonka. Viirus, Helsinki. 2021

Kuva 3. Näytelmästä *neljän päivän läheisyys*. Teatteri Viirus, Helsinki, 2021. Kuva: Teatteri Viirus / Ernest Protasiewicz, lisenssi CC BY-SA 4.0..

dokumenttia. Tarkkailemme tämän lajin puuhia. Syömistä, liikkumista, yksilöiden välistä vuorovaikutusta ja joukon liikehdintää. Yksilöyden hävitessä ihmisestä tulee osa parvea tai laumaa ja lajityypillisen käyttäytymisensä edustaja. *Neljän päivän läheisyyden* ihminen on sosiaalinen eläin, joukko, jonka yksilöt edustavat lajiaan, eivät itseään. Hotellin ympärillä kaartelevat lokit. Ihmiset jatkavat lomaansa. He ovat kaikki lajinsa edustajia, eivät yksilöitä elämänhistorioineen. Yksilöyden väistyessä tilalle tulee lajityypillisuus.

Neljän päivän läheisyys nostaa äänimaailmaltaan esiin kysymyksen kielestä. Näytelmässä ei ole perinteistä dialogia. Ihmiset puhuvat, kuten he loma-arjessa puhuvat, vailla suuria sisältöjä. Heitä kuvataan ja kuunnellaan kuin eläinlaumojaa, ei yksilön viestintään vaan lauman ääntelyyn keskittyen. Vaillinaiset lauseet ja äännähdykset

muodostavat äänten kakofonian, kuten lokkien huudot torin tai rannan yllä. Toisen lajin viestintä tyypistyy äänimatoksi. Pipsa Longan näytelmätekstissä lokkien litteroidut äänet, lintuteilijöiden käyttämään tapaan kirjatut, täyttävät kauniisti ladottuina useita sivuja⁵¹. Tuntuu ilmeiseltä, ettemme ymmärrä viestejä, joita äänet sisältävät emmekä äänten keskinäistä suhdetta. Meidän mieleemme ei riitä siihen. Se ei ylety tulkitsemaan toisten viestinnällisiä maailmoja.

Kieli nimetään yhä usein meidät muista lajeista erottavaksi tekijäksi, vaikka tämä näkemys on murentumassa pala palalta⁵². Tällä on seurauksensa. Kuten Eva Meijer kirjoittaa, ”[s]illoin kun emme ymmärrä eläimiä, niiden kommunikaatiota pidetään usein merkityksettömänä, ja kun ne eivät ymmärrä meitä, niitä pidetään typerinä”. Meijer itse puolestaan lähtee näkemyksestä, että eläimilläkin on kieltä ja viestintä (muiden) eläinten kanssa on mahdollista. Vaikka ne ilmaisevat itseään toisin kuin me, se ei tarkoita, etteivät niiden ilmaukset olisi merkityksellisiä.⁵³

Taiteella on siis mahdollisuus toimia, ja se osin jo toimii paikkana, jossa nähdään eläinten merkitys ja eläinten sosiaalinen vuorovaikutus ihmisten kanssa. Taiteen eläimet voivat näyttäytyä sosiaalisina – yhteiskunnallisinakin – olentoina, joiden maailmat ovat samaan aikaan myös yksilöllisiä, täynnä merkityksenantoa, oppimista, päämäärähakuisuutta, sosialisaatiota, jopa kulttuureja ja kieltä. Eläimet nousevat esiin itsessään kiinnostavina, ei-ohjelmoituina olentoina, joiden toimintaa voi ymmärtää vain tämän toiminnan kontekstissa. Eläimet elävät itselleen merkityksellisissä ympäristöissä, joita opetellen, havainnoiden ja tulkiten ne valitsevat mielekkäi-

tä toimintatapoja, jotka johtavat niiden valitsemiin päämääriin. Kuten Elsi Hyttinen kirjoittaa Longan aiemmasta näytelmästä *Toinen luonto*: teoksen ”radikaalius on siinä, ettei se erottele ihmisen elämää eläinten elämästä, vaan nimenomaan kyseenalaistaa tuon eronteon lähtökohdat”⁵⁴.

Edellä käsiteltyjen taideteosten keskeinen tulkinta maailmasta on se, että me ihmiset elämme muiden lajien kanssa jaetussa tilassa. Eläimet eivät vain sijaitse fyysisesti samalla alueella, vaan niiden elämä vaikuttaa myös meihin. Ihmiset kehittyvät ja elävät sosiaalisessa vuorovaikutuksessa myös muiden eläinten kanssa, vaikka tämä yhteys moderneissa yhteiskunnissa usein rakoilee.

Ihmisen eläimyden tunnistamisesta ja tunnustamisesta

Kehollinen käänne on eläinkäänteeseen ohella ollut korjaamassa ja täydentämässä sosiaalitieteiden ihmiskäsitystä. Kehollinen käänne nosti esiin, että ihmisetkin ovat myös olennaisella tavalla ei-ajattelevia, tiedostamatta käyttäytyviä, kehollisia ja ei-rationaalisia. Sanattomalla käyttäytymisellä ja olemisella on elämässämme suuri merkitys eikä esimerkiksi kommunikaatiomme suinkaan rajaudu kielellisyyteen.

Tanssitaiteilijoiden Matilda Aaltosen ja Veli Lehtovaaran työskentely *Performing Animalities - A Praxis* -projektissa asetti kielellisessä maailmassa asuvan sosiologin keskittymään ihmiseen keholliseen kommunikaatioon ja olemukseen. Tanssijat työskentelivät ainoastaan kehoillaan, joten minun sosiologina oli tulkittava viestit vailla

51 Pipsa Lonka, *neljän päivän läheisyys* (Helsinki: ntaamo, 2021).

52 Vrt. Ingold, ”Introduction,” 3; Frans de Waal, *Are We Smart Enough to Know How Smart Animals Are?* (London: Granta, 2016), 268.

53 Eva Meijer, *Mistä valaat laulavat? – Eläinten kiehtova kieli* (Helsinki: Art House, 2018), 20.

54 Elsi Hyttinen, ”Katso kyljystä. Toinen luonto ja poliittinen posthumanismi,” teoksessa *Sotkuiset maailmat. Posthumanistinen kirjallisuudentutkimus*, toim. Elsi Hyttinen & Karoliina Lummaa (Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 2020), 339.

Kuva 4. *Performing Animalities - A Praxis* -projektin työskentelyä. Työryhmä: Matilda Aaltonen, Veli Lehtovaara ja Markus Tapio. Toukokuu 2022. Kuva: Joonatan Aaltonen, kaikki oikeudet pidätetään.

kieltä. Tanssijoilla on suhde kehoonsa viestinnän välineenä – ei ainoastaan fyysisenä laitteistona, jonka avulla liikumme ja jonka mahdollistamana olemme olemassa kielellis-mielellisinä olentoina.

Viestimme kehoillamme ja ymmärrämme toisten olentojen mieltä pitkälti heidän kehojensa kautta, etenkin yhteisen puhutun kielen puuttuessa, mutta myös sen rinnalla. Kehon ja sanattoman viestinnän kautta yhteys muihin eläimiin on välitön, silloin kun se syntyy. Tanssijat viestivät kehoillaan voimallisesti ja tehokkaasti. Heidän työskentelyään seuratessa tunsin itseni toisenlaiseksi olennoksi, keholliselta ilmaisultani vajavaiseksi. Mutta osaisimme ihmisinä tämän viestinnän paremmin, jos antaisimme itsemme olla kokonaisia kehollisia olentoja, ihmiseläimiä.

Ihmisen yhteiskunnalliseen elämään on liittynyt ainakin tietyissä kaupunkikulttuureissa hyvin

paljon kehollisuuden rajoituksia⁵⁵. Sosialisatiion nähdään tuottavan ihmisestä toimivan yhteiskunnan jäsenen, jossa sisäistyneet sosiaaliset normit laittavat eläimelliset vietit ojennukseen. Näiden sisäistettyjen normien ala ja laajuus on kuitenkin vaihdellut voimakkaasti. Kehollisuuden ja kehollisen viestinnän tietynlainen kontrolli ei ole yleisinhimillistä. Toisaalta hyvin suurella osalla eläinlajeja on erilaisia kehollista kosketusta koskevia – osin hyvin tarkkoja – sääntöjä.

Jokaisen eläimen omat aistit vaikuttavat sen liikkeeseen. Siihen, miten se tuntee ympäristönsä ja hahmottaa sen. Näkeekö se, aistiiko se jollain muulla tavoin, vai onko sen tunnusteltava? Kaikille eläimille ympäristöt tuntuvat joltain. Tunnetta samoja elementtejä ja pintoja, mutta tuskin aivan samoin: Kuinka monen eläimen

55 Esim. Norbert Elias, *The Civilizing Process. The History of Manners and State Formation and Civilization* (Oxford: Blackwell, 1994).

kanssa jaamme tunteen siitä, että jalka painuu astuessamme syvälle hiekkaan, tai lumeen? Lähes kaikilla maassa ja ilmassa liikkuvilla on kokemus siitä, miltä tuntuu, kun yhtäkkiä keho koskeekin vettä, liukuu veteen. Onko tuo tunne jaettu ja kuinka pitkälle? Me kaikki eläimet liikumme suhteessa fyysiseen ympäristöömme, sen materiaaleihin. Sammaleeseen, ilmaan, lumeen, asfalttiin, heinikkoon.

Kun katsomme toista eläintä ja koemme sen eleissä ja käyttäytymisessä tuttuuden, nimeämme tämän tunteen helposti toisen olennon ihmillisyydeksi. Tosiasiassa tuttuudessa on kyse samuudesta, jaetusta. Hän ei ole kuin ihminen, vaan olemme toistemme kaltaisia. En ole varma tiedämmekö, missä määrin liikkeemme on sisäsyntyistä ja missä määrin sosiaalista. On se kumpaa hyvänsä, se saattaa olla jaettua toisten lajien kanssa. Saatamme jakaa samankaltaista muinaista kehityshistoriassamme syntyntä liikettä. Saatamme omaksua toisiltamme. Myös lajirajojen yli.

Taide astuu ihminen–eläin-ajan yli

Teokset, joita olen tässä artikkelissa tarkastellut, haastavat näkemyksen, jonka mukaan sosiaalisen maailman raja menisi ihmisen ja (muiden) eläinten välillä. Nämä teokset ovat lähestyneet eläimiä osana osin jaettua sosiaalista todellisuutta ja olemukseltaan olennaisella tavalla kaltaisinaamme, vaikka erilaisuudessaan myös maailmamme ymmärrystä haastavina ja laajentavina. Taideteosten muunlaiset eläimet ovat näyttäneet merkityksellisinä yksilöinä omine elämänhistorioineen. Ne toimivat jaetuissa elinympäristöissämme tulkiten tätä maailmaa omista lähtökohdistaan. Niiden yksilöllinen kokemus maailmasta tekee niistä myös moraalisesti merkityksellisiä. Lajien välinen vuorovaikutus vaikuttaa sekä heihin että meihin. Ihminen ei elä vain ihmisten maailmassa. Toisten eläinten yksilölliset ja sosiaaliset maailmat limittyvät omiimme.

Kaikkien tässä artikkelissa käsiteltyjen taide-teosten ja esitysten maailmaa yhdistää niiden näkemys jaetusta elinympäristöstä ja jaetusta maailmasta sekä pysähtyminen toisenlaisen elämän tarkkailun äärelle: pyrkimys huomioida toisenlaisen olennon elämää keskuudessamme. Ihmistieteet ovat opettaneet, että tämän toislajisen toiminnan mieltä ei ole olemassa. Toislajiset vain käyttäytyvät, reagoivat, elävät. Vielä laajempi joukko on kertonut, ettei tuo toislajisten mieli ole ainakaan tavoitettavissa. Filosofin Ludwig Wittgenstein kirjoitti 1950-luvulla kuuluisan muotoilunsa ”jos leijonat puhuisivat, emme ymmärtäisi niitä”. Hän tarkoitti, että vaikka joku voisi kääntää leijonien ääntelyn kielellemme, emme ymmärtäisi sitä, sillä maailmamme eivät ole jaettu. Filosofin Thomas Nagel puolestaan kirjoitti vaikutusvaltaisessa artikkelissaan vuonna 1974, ettemme voi koskaan ymmärtää, millaista on olla lepakko. Niin kuin filosofin Gary Steiner on huomauttanut, näin väitettäessä unohdetaan, miten paljon ihminen jakaa muiden eläinlajien kanssa.⁵⁶ Todellisuudessa ymmärrämme leijonia melko paljon jo nyt. Samoin voimme eläytyä joiltain osin lepakoiden maailmaan, vaikka niiden maailma osin erilaisten aistien kautta koettuna poikkeaa huomattavasti omastamme. Todennäköisesti pääsisimme tässä ymmärryksessä vielä huomattavasti pidemmälle, jos pitäisimme muiden lajien ymmärtämistä prioriteettina.⁵⁷

Artikkelin alussa nimesin neljä ongelmaa, joita ihmiskeskeinen ja dualistinen tieteellinen perinne on tuottanut. Taiteen tapa katsoa muita eläimiä voi haastaa näistä jokaista. Taiteen maailma näyttää muiden eläinten merkityksen ihmisten maailmoissa. Taide voi kysyä, kuinka paljon me muista eläimistä todella tiedämme – ja miten voisimme ymmärtää heidän maailmoistaan enemmän. Ennen kaikkea taiteen ei tarvitse kes-

56 Gary Steiner, *Animals and the Moral Community: Mental Life, Moral Status, and Kinship* (New York, Columbia University Press, 2008), 64.

57 Ks. esim. Arlue & Sanders, *Regarding Animals*, 41, 52; Crist, *Images of Animals*, 157; Gary Steiner, *Animals and the Moral Community*, 11–12, 29, 63–64.

kittyä ihmisen erityislaadun korostamiseen. Taide tekee loputtomia tulkintoja ihmisyydestä, ihmisenä olemisesta ja maailmasta ympärillämme. Sen ei tarvitse keskittyä kehittyneeksi miellettyyn tai ihmisen mieleen, vaikka kaikki taiteessa on ihmisen mielen suodattamaa. Taide nostaa usein esiin samankaltaisuutemme ja toisaalta omien kykyjemme vajavaisuuden sekä eläimiin nähden että toisten eläinten ymmärtämisessä. Taiteen keinoin voimme lähestyä myös jaettua ja ihmisen omaa eläimyyttä. Tämä tulee lähelle Adornon ajatusta, että taiteen totuussisältö riippuu sen kyvystä antaa ääni sekä inhimilliselle että ei-inhimilliselle luonnolle ja kärsimykselle – sekä ihmisen ja muun elollisen luonnolle.⁵⁸

Adornon mukaan taide tarjoaa mahdollisuuden luonnon toteuttamiseen. Taiteessa voimme nähdä ja kokea palan siitä vapaudesta, josta voisi tulla todellisuutta, jos myöntäisimme olevamme osa luontoa. Ellemme tunnusta olevamme osa luontoa ja luovu ajatuksesta ihmisyyden ylemmyydestä luontoon nähden, oletetusta vastakohtaisuudestamme resurssina hahmotettuun luontoon nähden, emme voi Adornon mukaan toteuttaa/kokea vapautta.⁵⁹ Vapaus merkitsee Adornolle vapautta yhteiskunnallisesti tuotetusta kärsimyksestä⁶⁰. Esimerkiksi kehollisuus ja aistilähtöisyys eivät näyttäyty totuusarvoisen taiteen kautta alemmina tai vähemmän merkityksellisinä osina ihmisyyttä. Toisaalta luonto ei näyttäyty kokonaisuudessaan, kaikessa potentiaalissaan, mikäli emme tunnista sen kärsimystä ja tunnusta sitä, että ajattelumme kautta luonto näyttäytyy aina vain osittain, vajavaisesti ymmärrettyinä. Taiteen kautta voimme kuitenkin kuvitella kokonaisempaa, todellisempaa luontoa – ja samalla sekä muita eläimiä että omaa

ihmisyyttämme kokonaisempina, moniulotteisemmin ymmärrettyinä.⁶¹

Tutkimustyöni sosiologina on käsitelty pitkälti ”eläintä” ja ihmisen ja muiden eläinten välille tehtyä erontekoa. Olen kritisoinut yksiköksi typistyvää eläimen käsitettä, joka piilottaa eläinkunnan loputtoman monimuotoisuuden. Kuitenkin vasta taiteen mukana olon kautta Voiko-tutkimushanke pakotti katsomaan ja miettimään huolellisemmin nimenomaan tiettyjä eläimiä. Minun ei ollut tieteellisessä työskentelyssänikään mahdollista jäädä vain käsitteiden ja sanojen – ihmisen ja eläimen kategorioiden – tasolle. Olen joutunut miettimään ihmisen ja eläimen sijaan loppia ja ihmistä, ihmistä ja tuhatjalkaista, olemustamme kissan seurassa ja lähellä. Ja meitä itseämme kehollisina olentoina, yhtenä lukuisista.

YTT **Salla Tuomivaara** on sosiologi, joka työskentelee Turun yliopistossa Koneen Säätiön rahoittamana post doc -tutkijana yleisen historian oppiaineessa. Hänen tutkimuskohteenaan on sosiologian ja antropologian eläinkäsitysten muutos ja erityisesti ihminen–eläin-eronteon merkitys sosiaalitieteissä.

58 Camilla Flodin, “Of Mice and Men: Adorno on Art and the Suffering of Animals,” *Estetika: The Central European Journal of Aesthetics* 48, nro. 2 (2011a), 139–147.

59 Ibid.

60 Camilla Flodin, “The wor(l)d of the animal. Adorno on art’s expression of suffering,” *Journal of Aesthetics & Culture* 3, nro.1 (2011b). <https://doi.org/10.3402/jac.v3i0.7987>

61 Flodin, “Of Mice and Men: Adorno on Art and the Suffering of Animals”; Flodin, “The wor(l)d of the animal. Adorno on art’s expression of suffering”.

Kirjallisuus

- Aaltonen, Matilda & Tuomivaara, Salla. "Lokkien kertomisesta." *Jälki / Trace* 8 (2022): 138–151.
- Adorno, Theodor W. *Esteettinen teoria*. Toimittaneet Gretel Adorno ja Rolf Tiedemann. Suomennos ja johdanto Arto Kuorikoski. Tampere: Vastapaino, 2006. Saksankielinen alkuteos 1970 (*Ästhetische Theorie*).
- Anderson, Kay & Perrin, Colin. "Removed from Nature." *The Modern Idea of Human Exceptionality. Environmental Humanities* 10, nro. 2 (2018): 447–472.
- Anttila, Eeva. *Ihmis- ja oppimiskäsitykset taideopetuksessa*. Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu: Teatterikorkeakoulun julkaisusarja 58, 2017.
- Arluke, Arnold & Sanders, Clinton R. *Regarding Animals*. Philadelphia: Temple University Press, 1996.
- Aro, Jari. *Sosiologia ja kielenkäyttö. Retoriikka, narratiivi, metafora*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto, Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, 1999.
- Bear, Christopher. "Being Angelica? Exploring individual animal geographies." *Area* 43, nro. 3 (2011): 297–304.
- Birke, Lynda. *Feminism and the Biological Body*. New Brunswick: Rutgers University Press, 2000.
- Crist, Eileen. *Images of Animals. Anthropomorphism and Animal Mind*. Philadelphia: Temple University Press, 1999.
- Derrida, Jacques. *Eläin joka siis olen*. Ranskankielinen alkuteos 2006 (*L'animal que donc je suis*). Suomentanut Anna Tuomikoski. Helsinki: Tutkijaliitto, 2019.
- de Waal, Frans. *Are We Smart Enough to Know How Smart Animals Are?* London: Granta, 2016.
- Durkheim, Émile. *The Rules of Sociological Method and Selected Texts on Sociology and its Method*. Edited with an introduction by Steven Lukes. New York: The Free Press, 1982. Ranskankielinen alkuteos 1895 (*Les règles de la méthode sociologique*).
- Durkheim, Émile. *The Elementary Forms of the Religious Life*. London: George Allen & Unwind Ltd, 1971. Ranskankielinen alkuteos 1912 (*Les formes élémentaires de la vie religieuse*).
- Elias, Norbert. *The Civilizing Process. The History of Manners and State Formation and Civilization*. Oxford: Blackwell, 1994. Saksankielinen alkuteos 1939.
- Erola, Jani ja Räsänen, Pekka. *Johdatus sosiologian perusteisiin*. Helsinki: Gaudeamus, 2014.
- Flodin, Camilla. "Of Mice and Men: Adorno on Art and the Suffering of Animals." *Estetika: The Central European Journal of Aesthetics* 48, nro. 2 (2011a): 139–156. <http://doi.org/10.33134/eeja.81>
- Flodin, Camilla. "The wor(l)d of the animal. Adorno on art's expression of suffering." *Journal of Aesthetics & Culture* 3, nro. 1 (2011b). <https://doi.org/10.3402/jac.v3i0.7987>
- Freeman, Carol, Leane, Elizabeth & Watt, Yvonne (toim.) Considering animals. *Contemporary Studies in Human–Animal Relations*. Farnham: Ashgate, 2011.
- Gustafsson & Haapoja. *Nuppukirja. Maallisen elämä käsikirja*. Helsinki: HAM Helsingin taidemuseon julkaisu 145, 2020.

- Gustafsson, Laura ja Haapoja, Terike. *History According to Cattle*. New York: Punctum Books, 2015.
- Gustafsson, Laura ja Haapoja, Terike. *Museum of Nonhumanity*. New York: Punctum Books, 2019.
- Haapoja, Terike. "Kohti 'eläimen' jälkeistä aikaa." Teoksessa *Taiteen kanssa maailman äärellä. Kirjoituksia ihmiskeskeisestä ajattelusta ja ilmastonmuutoksesta*, toimittaneet Hanna Johansson ja Anita Seppä, 100–127. Helsinki: Taideyliopiston Kuvataideakatemia, 2021.
- Hakala, Outimaija. "Objektin jälkeinen aika eläintaiteessa." Teoksessa *Me ja muut eläimet. Uusi maailmanjärjestys*, toimittaneet Elisa Aaltola & Birgitta Wahlberg, 165–186. Tampere: Vastapaino, 2020.
- Hakala, Outimaija. "Ei-inhimillisen kertomisesta videoteoksessa Lajienvälisiä kohtaamisia." *Lähikuva* 35, nro. 1–2 (2022): 45–60. <https://doi.org/10.23994/lk.116477>
- Haraway, Donna. *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008.
- Hyttinen, Elsi. "Katso kyljystä. Toinen luonto ja poliittinen posthumanismi". Teoksessa *Sotkuiset maailmat. Posthumanistinen kirjallisuudentutkimus*, toimittaneet Elsi Hyttinen & Karoliina Lummaa, 337–358. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 129. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2020.
- Ingold, Tim. "Introduction". Teoksessa *What is an Animal?*, toimittanut Tim Ingold, 1–16. London: Unwin Hyman, 1988.
- Jennbert, Kristina, Björck, Amelie, Erika Andersson Cederholm & Lönngren, Ann-Sofie (toim.) *Exploring the animal turn. Human-Animal Relations in Science, Society and Culture*. Lund: Pufendorfnstitutet, 2014. <https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/5611166/7370438.pdf>
- Johansson, Hanna ja Seppä, Anita (toim.). *Taiteen kanssa maailman äärellä. Kirjoituksia ihmiskeskeisestä ajattelusta ja ilmastonmuutoksesta*. Helsinki: Taideyliopiston Kuvataideakatemia, 2021.
- Kokkonen, Tuija. *Esityksen mahdollinen luonto – suhde ei-inhimilliseen esitystapahtumassa keston ja potentiaalisuuden näkökulmasta*. Väitöstutkimus. Acta Scenica 48. Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu, 2017.
- Lonka, Pipsa. *neljän päivän läheisyys*. Helsinki: ntamo, 2021.
- Lummaa, Karoliina. "An Avian–Human art? Affective and Effective Relations between Birdsong and Poetry". Teoksessa *Affect, Space and Animals*, toimittaneet Jopi Nyman & Nora Schuurman, 163–178. London: Routledge, 2016.
- Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea. *Posthumanismi*. Eetos-julkaisuja 15, 2020 (nid. 2014).
- McDonell, Jennifer. "Literary Studies, the Animal Turn, and the Academy." *Social Alternatives* 32, nro. 4 (2013), 6–14.
- Matsuzawa, Tetsuro. "Chimpanzee intelligence in nature and in captivity: isomorphism of symbol use and tool use." Teoksessa *Great ape societies*, toimittaneet William C, McGrew, Linda F. Marchant & Toshisada Nishida, 196–212. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Michalon, Jérôme. "The 'Animal Cause' and the Social Sciences: from anthropocentrism to zoocentrism." *Books and Ideas*, Collège de France, 2019.
- Midgley, Mary. *Beast and Man. The roots of human nature*. Abingdon: Routledge, [1979] 1995.
- Närhinen, Tuula. "Imag(in)ing the Human Condition". Julkaisussa *Altern Ecologies. Emergent Perspectives on the Ecological Threshold at the 55th Venice Biennale*, toimittaneet Taru Elfving ja Terike Haapoja, 108–123. Helsinki: Frame Contemporary Art Finland, 2016.

Närhinen, Tuula. *Kuvatiede ja luonnontaide: tutkielma luonnonilmiöiden kuvallisuudesta*. Kuvataiteen tohtorin opinnäyte. Väitöskirja. Helsinki: Taideyliopiston Kuvataidekatemia, 2016. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-7131-16-9>

Ritvo, Harriet. "On the Animal Turn". The MIT Press on behalf of American Academy of Arts & Sciences Stable: *Daedalus* 136, nro. 4 (2007): 118–122. <https://www.jstor.org/stable/20028156>

Rossi, Leena-Maija. "Kuvassa kumppanilajin kanssa: Kissan, queeriys ja samansuuntaiset katseet". Teoksessa *Taiteen kanssa maailman äärellä. Kirjoituksia ihmiskeskeisestä ajattelusta ja ilmastonmuutoksesta*, toimittaneet Hanna Johansson ja Anita Seppä, 128–145. Helsinki: Taideyliopiston Kuvataidekatemia, 2021.

Ruonakoski, Erika. *Eläimen tuttuus ja vieraus. Fenomenologisen empatiateorian uudelleentulkinta ja sen sovellus vieraslajisia eläimiä koskevaan tutkimukseen*. Helsinki: Tutkijaliitto, 2011.

Saaristo, Kimmo & Jokinen, Kimmo. *Sosiologia*. Helsinki: Sanoma Pro oy, 2013.

Sakari, Marja. *Käsitetaiteen etiikkaa. Suomalaisen käsitetaiteen postmodernia ja fenomenologista tulkintaa*. Dimensio 4. Valtion taidemuseon tieteellinen sarja, 2000.

Sanders, Clinton R. & Arluke, Arnold. "If Lions Could Speak: Investigating the Animal–Human Relationship and the Perspectives of Nonhuman Others." *The Sociological Quarterly* 34, nro. 3 (1993): 377–390. <http://www.jstor.org/stable/4121103>.

Steiner, Gary. *Animals and the Moral Community: Mental Life, Moral Status, and Kinship*. New York: Columbia University Press, 2008.

Sulkunen, Pekka. *Johdatus sosiologiaan – käsitteitä ja näkökulmia*. Helsinki: Wsoy, 1998.

Toivonen, Timo. "Sosiologia – mitä se on?" Teoksessa *Sosiologisia karttalehtiä*, toimittaneet Ismo Kantola, Keijo Koskinen & Pekka Räsänen, 13–32. Tampere: Vastapaino, 2004.

Tuomivaara, Salla. *Searching for the roots of exclusion: animals in the sociologies of Westermarck and Durkheim*. Väitöskirja, omakustanne, 2018.

Tuomivaara, Salla. *Animals in the Sociologies of Westermarck and Durkheim*. London: Palgrave Macmillan, 2019.

Waldau, Paul. *Animal Studies. An Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Watt, Yvonne. "Making animals matter: Why the art world needs to rethink the representation of animals." Teoksessa *Considering animals. Contemporary studies in human–animal relations*, toimittaneet Leane Freeman & Yvonne Watt, 119–134, Farnham: Ashgate, 2011.

Weil, Kari. "A Report on the Animal Turn." *differences* 21, nro. 2 (2010): 1–23. <https://doi.org/10.1215/10407391-2010-001>

Weil, Kari. *Thinking Animals. Why Animal Studies Now?* New York: Columbia University Press, 2012.

Whitehead, Hal, Rendell, Luke, Osborne, Richard W., Wursig, Bernd. "Culture and conservation of non-humans with reference to whales and dolphins: review and new directions." *Biological Conservation* 120 (2004): 427–437.